

İŞSİZLİK OLGUSUNUN PSİKOLOJİK BOYUTU: GÖRGÜL BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. İhsan Yüksel
Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

• • •

Özet

Bu araştırmada işsizlerin sosyo-ekonomik koşulları, psikolojik durumları, depresyon düzeyi, depresyon düzeyini etkileyen değişkenler ve depresyon düzeyi ile bazı değişkenler arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre işsizlerin depresyon düzeyi ortalamasının 22.70 (S.S.=9.71) olduğu saptanmıştır. İşsizlerin 0.863'ünün depresyon belirtisi, 0.414'tünün ciddi düzeyde depresyon, 0.586'sının orta düzeyde depresyon belirtisi bulunmuştur. Araştırmada erkeklerin kadınlara göre, ilk ve orta öğretimlilerin yükseköğretimlilere göre, iş bulma umudu olmayanların iş bulma umudu olanlara göre daha depresyonlu ($P<0.05$) oldukları saptanmıştır. Korelasyon analizi neticesinde; depresyon düzeyi ile iş bulma umudu arasındaki ilişki negatif yönlü (-0.165 ; $p<0.05$) bulunmuştur. İşsizlik süresi ile iş bulma umudu arasındaki ilişkinin de negatif yönlü (-0.146 ; $p<0.05$) olduğu belirlenmiştir. Araştırmada, işsizliğin bireyin sağlığını, gönencini ve toplumsal ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Bu nedenle; işsizlik salt bireylerin sorunu değil, sosyal hukuk devletinin bir gereği olarak ülkenin bir sorunu olarak değerlendirilmelidir. Sosyal devlet olarak, işsiz kalan bireylerin temel gereksinimleri ile sağlık ve eğitim gereksinimleri devlet tarafından kurumsal bir sistemle karşılanmalıdır.

Anahtar Sözcük: İşsizlik, zihinsel sağlık, depresyon, öz saygı, finansal gerilim.

The Psychological Dimension of the Unemployment Phenomenon: an Empirical Study

Abstract

In this study, we have tried to determine the socio-economic and psychological situations, the level of depression and the factors influencing the level of depression, and the relationships between the level of depression and various other variables. According to the results of the study, the level of depression of the unemployed is 22.70 (S.S. = 9.71). 0.863 of the unemployed persons showed symptoms of depression, 0.414 had serious depression, and 0.586 had a medium level of depression. The study also showed that men were more likely to be depressed than women, primary and secondary school graduates were more depressed than university graduates and those who had no hope of finding employment were more depressed than those who had ($P<0.05$). Correlational analysis showed that the relationship between the level of depression and hope of finding employment was negative (-0.165 ; $p<0.05$). The relationship between the time unemployed and hope of finding employment was also negative (-0.146 ; $p<0.05$).

Keywords: Unemployment, mental health, depression, self-esteem, financial strain.

İşsizlik Olgusunun Psikolojik Boyutu: Görgül Bir Araştırma

1. GİRİŞ

Türkiye'nin en önemli sosyal ve ekonomik sorunlarından birisi toplumun yaşadığı işsizlik sorunudur. Kapitalist ekonominin dünya ölçeğinde yaygınlaşması, Türkiye'deki ekonomik ve sosyal yapının kapitalist ekonomi ile bütünleştirilme çabaları, özellikle son yıllarda yaşanan ekonomik krizler ülkedeki işsizliğin boyutlarını önemsenecek bir düzeye ulaştırmıştır.

İşsizlik bir ekonomi için normal bir olgu, diğer bir deyişle diğer ekonomik olgular ya da süreçler gibi yaşanabilmesi olası durumlardan biri olarak değerlendirilebilir. Ancak, işsizliğin gerek birey gerek toplum bakımından yarattığı sonuçların ne denli ağır izler bıraktığını sanayi devrimi ile birlikte yaygınlaşan kapitalist ekonomi sürecinde görmek olasıdır. Nitekim, uluslararası yazında işsizlik sürecinde bireyin ve toplumun karşılaşmış olduğu sonuçların yer aldığı çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Türk yazınında işsizliği sosyolojik ve ekonomik açıdan inceleyen (GÜNDOĞAN, 2001:103-109; KARASOY, 1999:74; IRMAK, 1996:82; KARATAŞ, 1996:44; KOCACIK, 1995:1; ERDOĞAN, 1991:26-29) çalışmalar mevcuttur. Ancak işsizliğin birey üzerindeki etkilerini psikolojik açıdan inceleyen az sayıda görgül (KUMAŞ, 2001:313; KARATAŞ, 1996:44; ERDOĞAN, 1991:78) çalışma bulunmaktadır.

Türkiye'deki işsizlik olgusunu araştıran çalışmalarda benzer değişkenler olduğu gibi, farklı değişkenlerle konunun incelendiği görülmüştür. İzmir'de yapılan bir çalışmada işsizlik sürecinde bireyi etkileyen değişkenler ile çalışma yaşamına ilişkin değerler incelenmiştir (KUMAŞ, 2001:312). Yine aynı kente yapılmış diğer bir çalışmada, işsizlik sosyolojik açıdan incelenmiş ve işsizlerin içinde buldukları psikolojik durumu açıklamaya yönelik bazı sorulara da yanıt aranmıştır (ERDOĞAN, 1991:26-29). Ankara'da yapılan çalışmada ise, genç işsizliğinin birey ve ailesi üzerindeki ekonomik, toplumsal ve ruhsal sonuçları; genç işsizlerin benlik saygı düzeyleri ile durumluk-süreklilik kaygı (state-trait anxiety) düzeyleri incelenmiştir (KARATAŞ, 1996:44-58).

Bu çalışma, psikolojik bakış açısıyla Türk işsizlik yazınına katkıda bulunmayı, bireyin ve toplumun sağlığına, gönencine yönelik çalışmalara, özellikle sosyal devlet gereği uygulanması gereken sosyal politikalara ışık tutmayı amaçlamıştır. Araştırmanın Türk yazınında yer alan diğer araştırmalardan belirgin farklılığı, işsizlerin yaşadıkları ruhsal durumu tanımlamak amacıyla işsizlerin depresyon düzey ve eğilimlerinin incelenmiş olmasıdır. Yukarıda verilen bilgilerin ışığında bu araştırmanın odak noktası, işsizliğin birey üzerindeki psikolojik etkisinin incelenmesidir. Bunun yanında araştırmada; işsizlerin sosyal, ekonomik ve psikolojik durumları, depresyon düzeyi, depresyon düzeyini etkileyen değişkenler belirlenmeye çalışılmıştır.

2. PSIKO-SOSYAL DÜZLEMDE İŞSİZLİK OLGUSU

2.1. İşsizlik Olgusunun Kavramsal Temelleri

XVIII. yüzyılın sonunda ortaya çıkan kapitalist sanayi devrimi sürecinin başlamasıyla birlikte, emeği ile geçinen yığınların maruz kalmış olduğu işsizlik olgusu ortaya çıkmıştır. Bu gün de, gerek Türkiye'nin gerek diğer ülkelerin karşılaştığı en önemli ekonomik ve toplumsal sorunlarından birisi hiç kuşkusuz işsizlik sorunudur (ANDAÇ, 1999:22; KUTAL, 1992:66). Toplumlar için oldukça önemli olan işsizlik olgusunun tarihsel süreci incelendiğinde, işsizlik olgusunun yaşamı ilgilendiren bütün boyutlarla ele alındığı görülmektedir. Nitekim işsizlik yazınında; işsizlik olgusuna neden olan faktörler, yaratmış olduğu sonuçlardan dolayı yaşanan bireysel ve toplumsal sorunlar ve alınması gereken önlemler bilimsel çalışmalara konu olmuştur.

2.1.1. İşsizliğin Anlamı

İnsanın sağlıklı ve mutlu yaşaması gereksinimlerin karşılanmasıyla olasıdır. Gereksinimlerin karşılanması ise öncelikle insanın çalışması ile sağlanabilir. Diğer bir deyişle insanın mutlu ve gönencilik olmasının ön koşulu; yetenekleri doğrultusunda, hoşnutlukla çalışabileceği ve bu çalışma karşılığında alacağı ücretle gereksinimlerini karşılayacağı bir iş sahibi olmasıdır (KOCACIK, 2000:51).

İş, yaşamın en merkezi temel alanlarından biri olarak insan için büyük önem taşımaktadır. Ekonomik ve sosyal yaşamın, iş olmaksızın düşünülmesi olası değildir. İş, bir yandan çalışan insanın yaşam biçimini, toplum içindeki konumunu belirlerken, diğer yandan insanın kendisi ve kendisine bağımlı olanların yaşamlarını sürdürmeleri, gelişmelerine olanak sağlamaktadır (TINAR, 1996:3). Bu nedenle, günümüzde çalışma hakkı bireylerin en önemli toplumsal hakları arasında sayılmakta ve aynı zamanda insana verilen değer

bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (FİŞEK, 1995:171). Bir hak olmasının yanında, toplumlar, yeteneklerine uygun bir işte çalışmak isteyen bireylere bu olanağı sağlamakla yükümlü tutulmaktadır (GÜNDOĞAN, 1999:64).

Bireyin bir işte çalışması yalnızca gelir elde etmenin bir yolu olarak görülmemektedir. Çalışma, kişinin kendine güven ve saygı duygusunu geliştirmekte, bireye bir değer yaratmanın gururunu vermektedir (ATAMAN, 2000:1). Günümüzün uygar toplumlarında çalışma, yalnızca toplumun maddi üretimine değil aynı zamanda toplumsal ve manevi üretimine de olanak sağlamaktadır (TOKSÖZ, 1999:55).

Yazında, işsizliğin benzer olduğu gibi farklı bakış açılarıyla tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Emek istem ve sunumu bakış açısından, işsizlik bir toplumun çalışma ve ekonomi yaşamında işgücüne olan istemin, işgücü sunumunu karşılayamamasıdır (ANDAÇ, 1999:67). İşsizlik istatistiklerini dikkate alan yaklaşıma göre; işsizlik verilerinin toplandığı hafta işi olmayan, işe hazır ve iş arayıp ancak iş bulamama durumudur (LORDOĞLU/ TÖRÜNER, 1995:169). Bireyin çalışma istekliliğini esas alan bakış açısına göre işsizlik, çalışma arzu ve gücünde olup, piyasadaki cari ücret ve mevcut çalışma koşullarını kabul etmesine karşın uygun bir işin bulunamamasıdır (SAVAŞIR, 1999:169). Toplumun yaratmış olduğu üretim açısından ise işsizlik, üretim kapasitesinin tam olarak kullanılamaması durumudur (KOCACIK, 2000:44). Yazında yer alan işsizlik tanımlarının bazı ayrımlılıkları bulunmakla birlikte, ortak özellik bireyin cari ücret düzeyinde iş aramasına karşın istemi dışında iş bulamaması durumudur (LORDOĞLU/ TÖRÜNER, 1995:179).

2.1.2. İşsiz

İşsizlik tanımına koşut olarak işsiz ise; çalışma istemi ve gücünde olup, cari ücret düzeyi ve mevcut çalışma koşullarında iş bulamayan kişi olarak tanımlanmıştır (SAVAŞIR, 1999:169). Bir başka çalışmada ise, çalışma gücüne sahip olan ve çalışmak isteyen, ancak geçerli ücret ve çalışma koşullarında iş bulamayan kimseler işsiz olarak nitelendirilmiştir (GEDİZ, 2000:163). Yine yazında yer alan bir diğer tanımda ise, çalışma istem ve yeteneğinde olup günün çalışma ve ücret koşullarına göre emeğini sunmaya karşın sosyo-ekonomik nedenlerle istemi dışında çalışma olanağı bulamayan kişiler işsiz olarak tanımlanmıştır (ANDAÇ, 1999:23).

2.1.3. İşsizlik Türleri ve Nedenleri

İşsizlik, ülkelerin ekonomik yapılarına, farklı gelişmişlik düzeylerde bulunmalarına göre değişik özellikler göstermektedir. Her ülkede nedeni tek olan bir etkenden kaynaklanan aynı türden bir işsizlik bulunmamaktadır (KOCACIK, 2000:53). Buna koşut işsizlik türleri hakkında yazında çeşitli sınıflandırmalar ileri sürülmüştür. Genelde işsizlik açık ve gizli işsizlik biçiminde iki sınıflandırmada ele alınmıştır (SAVAŞIR, 1999). Bir başka sınıflandırmada (ZAIM, 1990:157) ise, işsizlik açık işsizlik, gizli işsizlik ve sürekli durgunluk şeklinde ayrılandırılmıştır. Açık işsizlikte; konjoktürel işsizlik, mevsim işsizliği, teknolojik işsizlik, yapısal işsizlik ve geçici işsizlik biçiminde bölümlendirilmiştir.

2.2. Türkiye'deki İşsizliğin Sayısal Boyutu

Türkiye'deki işsizlik sorununu diğer bir çok ülkedeki işsizlik sorunundan farklı kılan durum, işsizlik sorununun yalnızca açık işsizlikten oluşmamasıdır. Türkiye'de açık işsizlik sorunu bulunmakla birlikte, eksik istihdam ve düşük gelirle çalışma sorunu da bulunmaktadır (ATAMAN, 2000:97). Ancak, salt açık işsizliğin sayısal boyutu bile Türkiye'de işsizliğin ne düzeyde ağır bir sorun olduğunu göstermektedir. Nitekim, Devlet İstatistik Enstitüsünün 2004 yılı I. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketi verilerine göre Türkiye'deki işsizlik oranı % 12.4 düzeyinde olup, işsiz sayısı ise 2.830.000'dir (DİE., 2004).

Türkiye'deki açık işsizliğin sayısal boyutunu ifade eden bu rakamların gerçek ve mevcut durumu tam gösterdiği söylenemez. Çünkü, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bu rakamları bir örneklemeden elde edilmiş bir tahmindir. Ülkede işsiz olan bütün bireyleri içeren kesin değerler değildir. İşsizliğin gerçek sayısal boyutunun belirlenmesi, ancak işsizlik sigortası kapsamının ülke genelinde bütün sektörler temelinde yaygınlaştırılması ile olasıdır.

2.3. İşletmeler Açısından İşsizliğin Oluşturduğu Sonuçlar

Bireyin işini yitirmesi ya da çalışma olanağından yoksun olması insan yaşamı üzerinde derin izler bırakan bir olaydır. İşsizliğin psikik etkileri yalnızca iş bulamamış ya da işini yitirmiş bireyler üzerinde değil, çalışmakta olan işgörenler üzerinde de yoğun bir şekilde gözlenmektedir. İşgörenlerin algılanan işsizlik tehlikesi karşısında tutum ve davranışlarında değişimler olabilmektedir. Kitlese işsizlik deneyimi ve ekonominin kriz dönemlerindeki işsiz kalma korkusu, işgörenler arasında performans ve rekabet baskılarının oluşmasına, böylece iş arkadaşları arasındaki dayanışmanın bozulmasına ve sağlık

yakınmalarının tedavisinin bile ertelenmesine neden olabilmektedir (TINAR, 1996:112).

İşsizlik sürecinde temel gereksinimlerini karşılayamayan bireylerin sağlıklı ve iş bulmaları durumunda verimli olmaları beklenemez (KOCACIK, 2000:76). Sağlığı bozulan işgörenin istihdam edildiği işletmeye ve sektöre katkısı istenilen düzeyde gerçekleşmeyebilecek, bunun yanında işletmeye başta sağlık giderleri ve üretim kaybı olmak üzere bir dizi maliyetleri de olabilecektir. Dolayısıyla işsizlik salt işgörenlerin bir sorunu ya da işgörenler üzerinde bir dizi sonuçlar yaratan bir olgu değildir. İşsizlik olgusunun sonuçları işgörenleri ilgilendirdiği gibi işletmeleri de yakından ilgilendirmektedir.

2.4. İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları

Tarihsel süreç içerisinde, işsizlik olgusu farklı bakış açılarıyla incelenmiştir. Neo-Klasik iktisat anlayışının egemen olduğu dönemde işsizlik bütünüyle gönüllü bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Bireylerin yaşadığı işsizlik olgusu ekonomik ya da toplumsal bir sorun olarak görülmemiştir. İşsizlik olgusuna daha çok kişisel bir sorun bakış açısından yaklaşmıştır. Ancak, 1929 Dünya Ekonomik Buhranından sonra ve özellikle 1936 yılında Keynes'in Genel Teorisi yayımlandıktan sonra işsizlik sorununa bakış tamamen değişmiştir. Keynes işsizliğin toplam talep yetersizliğinden kaynaklandığını ifade etmiş olup, işsizlik sorununun çözümünde hükümetlerin politikalarla piyasalara müdahale etmesi gerekliliğini ileri sürmüştür (CEYLAN-ATAMAN, 61).

Yazında, iktisadi bakış açısıyla işsizliğin anlaşılması, açıklanması ve sonuçlarının irdelenmesine yönelik araştırmalara koşut, işsizliğin toplumsal düzlemde incelenmesine yönelik çalışmalar da yapılmıştır. İşsizlik hem birey hem de bireyin ailesi ve içinde yaşadığı toplum açısından yaratmış olduğu bir dizi sonuçların önemliliğinden dolayı araştırmalara konu olmuştur. İşsizliğin birey üzerinde yaratmış olduğu psikolojik etkilerin incelenmesinin başlangıcı da Dünya Ekonomik Buhramı ile olmuştur. İşsizlik konusunda ilk büyük araştırma, 1931 ve 1932 yıllarında Viyana yakınlarındaki Marienthal kasabasında, Lazarsfeld yönetiminde, hekim ve sosyal bilimcilerden oluşan bir grup tarafından yapılmıştır. Yine aynı yıllarda Almanya parlamentosu sosyal demokrat milletvekillerinden Dr. Julius Moses, 29 hekimin katılımıyla, işsizliğin halk sağlığı üzerindeki etkilerini incelemiştir (TINAR,1996:103).

İşsizliğin neden olduğu sorunların, bireyden bireye ve toplumdaki topluma farklılıkları bulunmakla birlikte, işsizliğin neden olduğu temel sonuçlar; somatik sağlık sorunları, psişik sorunlar, toplumsal maliyet oluşturunca sorunlar biçiminde ortaya çıkmaktadır. İşsizliğin başlıca psişik sonuçları ise;

stres, depresyon, özsaygının berelenmesi, toplumsal ve ailesel rolün yitirilmesi şeklindedir (TINAR,1996:105-107).

İşsizliğin sonuçlarına ilişkin ilk izler Dünya Ekonomik Buhranı'nda görülmüştür. Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri'nde intihar oranları işsizliğin yaygın olduğu 1930-1932 ekonomik buhran yıllarında artış göstermiştir. İşsizliğin intihar oranları ile yüksek bir korelasyon gösterdiği ve işsizliğin ümitsizlikte, intihar davranışında önemli bir belirleyici olduğu saptanmıştır. Yapılan araştırmada (BOOR, 1980:1095) bazı ülkelerdeki işsizlik oranları ile intihar oranları arasındaki ilişki incelenmiş; buna göre işsizlik oranları ile intihar oranları arasındaki korelasyon, Amerika Birleşik Devletleri'nde 0.79 ($P<0.05$), Kanada'da 0.51 ($P<0.05$), Japonya'da 0.53 ($P<0.05$) ve Fransa'da 0.64 ($P<0.05$) bulunmuştur.

2.4.1. İşsizliğin Bireyin Yaşamında Oluşturduğu Sosyal ve Psikolojik Etkiler

Birey işini yitirmesi sonucunda aldığı ücret ve benzeri maddi haklardan yoksun kalmaktadır. Ancak bireyin işsizlik sürecinde de yaşamını sürdürebilmek için ya da daha önce edinmiş olduğu tüketim alışkanlığının gerektirdiği gereksinimleri bulunmaktadır. Düşünsel ve fiziksel emeğinin karşılığında elde etmiş olduğu gelirden başka bir olanağı bulunmayan birey işsizlik sürecinde maddi olanaksızlıklarla karşılaşmaktadır. İşsizlik süresinin uzamasıyla bireyin yaşamında finansal gerilimler daha da artmaktadır (WARR/JACKSON, 1984:78). Nitekim, Pittsburgh ve Pennsylvania'da yapılmış araştırmada, finansal olanaksızlıkları bulunanların işsiz kalmaya daha fazla tepki gösterdikleri ve psikolojik yakınmalar gösterdikleri saptanmıştır (LEANA/FELDMAN,1990:1170).

Toplumda istihdamın sağlanması bireylerin sosyal konumunu, gücünü, ekonomik bağımsızlığını korumaktadır (ROSS/MIROWSKY, 1995:239). İşsiz kalan bireyin, kendi kimliğinin, sosyal konumunun ve kişiliğinin gelişmesinde çok önemli rol oynayan istihdamdan yoksun kalmasının sonucunda birey kendisine olan saygısını yitirmektedir (TINAR, 1996:109). Nitekim Güney Avustralya'da yapılmış olan bir çalışmada (ROWLEY/FEATHER,1987:328), işsizlik süresi ile özsaygı arasındaki korelasyonunun negatif yönlü ve derecesinin -0.27 ($P<0.05$) olduğu saptanmıştır. Aynı çalışmada özsaygı ile psikolojik yakınmalar arasındaki korelasyon da -0.53 ($P<0.01$) bulunmuştur. Yine Avustralya'da yapılmış diğer bir araştırmada, işsizlik süresi uzadıkça özsaygının azaldığı buna karşılık depresif etkiler ile olumsuz duygu durumunun ise arttığı saptanmıştır (WINEFIELD/TIGGEMANN, 1989:330).

Bireyin işsizlik sürecinin başlangıcında çok yaşadığı ileri sürülmüştür. Bu aşamada gelecek hakkında belirsizlikler ve beraberinde üzüntü ve korku duyulmaktadır. Şok yaşayan işsiz birey aynı zamanda utanç, statü kaybı yaşamakta ve özsaygısını yitirebilmektedir (SWINBURNE, 1981:47). Yazında bu durumu doğrulayan araştırma sonuçları bulunmaktadır. Yapılmış bir çalışmanın bulgularına göre; çalışan bireylerin özsaygı düzeyleri işsizlere göre daha yüksek bulunmuştur (TIGGEMANN/ WINEFIELD, 1984:39).

İşsizlik sürecinde bireyin ailesiyle olan ilişkileri de değişebilmektedir. Bu süreçte eşler destekleyici ve anlayışlı olabildiği gibi işsiz kalan eşe karşı özellikle erkeğe yönelik kızgınlıklar ve kavgalar yaşanabilmektedir. İşsizlik sürecinde, kadın eşin daha endişeli ve üzgün olabildiği ve eşlerinin işsiz kalmalarından ötürü utanç ve statü kaybı yaşadıkları belirtilmektedir (SWINBURNE,1981:50).

İşsizlik sürecinde yaşanan bir diğer değişim bireyin duygu durumu (mood)'dur. Yapılmış olan bir çalışmada (TIGGEMANN/WINEFIELD, 1984:39) işsiz bireyin çalışana göre işsizlik sürecinde daha fazla can sıkıntısı, yalnızlık, kendisine ve topluma karşı kızgınlık duyduğu saptanmıştır. İngiltere'de yapılmış bir çalışmada (WARR/JACKSON, 1984:78); genel, psikolojik ve fiziksel sağlıktaki değişim ile işsizlik süresindeki artış arasında ilişkinin bulunduğu saptanmıştır. Belirtilen üç temel sağlık göstergesindeki büyük bozulmanın işsizlik sürecinin ilk altı ayından sonra görüldüğü belirlenmiştir. Öte yandan genel sağlığın psikolojik ve fiziksel sağlıkla sırasıyla 0.87 ve 0.68 derecesinde bir korelasyon olduğu saptanmıştır. Avustralya' da yapılmış bir çalışmada ise, işsizlik sürecinde gelir ile genel sağlık yakınması arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır (ULAH, 1990:325). Bir başka çalışmada ise, işsizlerin depresyon düzeyleri çalışanlara göre daha yüksek bulunmuştur (TIGGEMANN/WINEFIELD,1984:39).

Uluslararası yazında, işsiz kadınların erkeklere göre daha fazla çaresizlik yaşadıkları saptanmıştır (LEANA/FELDMAN, 1990:1161). Kadınların erkeklere göre işsizlik sürecinde depresyon düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (TIGGEMANN/WINEFIELD,1984:38-39).

Türkiye'de işsizlik sürecinde bulunan bireylerin depresyon düzeylerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik yapılmış her hangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak, bu çalışmada erkek işsizlerin kadın işsizlere göre daha fazla depresyonlu olabilecekleri varsayılmıştır. Çünkü, Türk toplumunun büyük bir çoğunluğunda geleneksel aile yapısı ve ilişkileri mevcuttur. Bu yapı ve ilişkiler içerisinde toplumda erkeğin rolü kadına göre daha baskın bulunmaktadır. Diğer bir deyişle ailenin gereksinimlerinin karşılanması ya da bir gelir elde edilmesi sorumluluğu öncelikli olarak ya da

çoğu kez yalnızca erkeğe tanınmış ve kabul görmüştür. Kadın ekonomik ve sosyal yaşamda henüz erkek ile aynı düzlemde bulunamamaktadır. Kadının ekonomik ve sosyal yaşamda yer alma istemi olsa bile buna fırsat verilmemektedir. Kadın kendisine tanınmış olan yaşam düzleminde kalmaya zorunlu bırakılmıştır. Dolayısıyla işsiz kalan kadın erkeğe göre toplumsal ve ekonomik yaşamdan çekilebilmekte ve aile içindeki klasik rolünü yüklenmektedir. Bu nedenlerden ötürü işsizlik sürecinde tüm yük erkeğe verilmiş olmakta, ailenin ve toplumun baskısını daha fazla duyumsamaktadır.

İşsizliğin etkileri ya da sonuçları bireyin konumuna göre farklılık gösterebilmektedir. Aile reislerinin işsiz olması ailedeki tüm bireyleri etkileyebilirken, başkalarından sorumlu bulunmayan bireylerin işsizliği yaşaması aile reislerine göre daha az etkili olabilmektedir (KOCACIK, 2000:74). Medeni durum da işsizlik sürecinde birey üzerinde etkili olabilen demografik bir değişkendir. Evli bireylerin bakmakla yükümlü oldukları bir eş ve çocuklarının olması bekar bireylere göre sorumluluklarını daha da artırabilmektedir. Kendisinin dışında bakmakla yükümlü olduğu kişilerin gereksinimlerini karşılayacak bir gelir elde edememenin yaratabileceği sıkıntılar evli işsiz depresyon düzeyinin yüksek olmasına neden olmaktadır.

İşsizlik sürecindeki bireylerin sahip olmuş olduğu eğitim düzeyleri de işsizliğin sonuçlarının algılanmasını farklılaştırabilmektedir. Yüksek öğrenimli ve nitelikli sayılabilecek bir eğitime sahip işsizlerin iş bulma fırsatı daha fazla olmaktadır. Eğitimli işsizlerin farklı sektörlerde çalışabilme bilgi ve becerisine sahip olması iş bulma umudunu dolayısıyla maruz kalabileceği psikolojik bozulmaları azaltabilmektedir. Nitekim yazında yer alan bir araştırmada (LEANA/FELDMAN, 1990:1161), yüksek öğretimli olmayanların iş kaybında ya da işsizlik sürecinde daha fazla acı ve üzüntü yaşadıkları saptanmıştır. Emek piyasasındaki konumlarından ötürü yüksek eğitimli olmayan kişilerin üretimde daha düşük becerili olmaları, ekonomik durgunluk dönemlerinde daha fazla güçlüklerle karşılaştıkları ileri sürülmüştür. Yukarıda verilen yazın incelemesi ışığında bu araştırmada H1 hipotez geliştirilmiştir.

Hipotez 1: İşsizlik Sürecinde depresyon düzeyi (a) cinsiyete, (b) medeni duruma ve (c) eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Bireyin işsiz kalmasında karşılaşmış olduğu ilk durum edinmiş olduğu gelirden yoksun kalmaktır. İşsizlik sürecinde gereksinimlerini ya da tüketim alışkanlıklarını devam ettirebilecek bir tasarruftan yoksun olan bireyin finansal sorunları olacaktır. Bu durum ise başta psikolojik olmak üzere beraberinde bir dizi sorunlar yaratacaktır. Bireyin yaşamında psikolojik yakınmalara yol açacaktır (WARR/JACKSON, 1984:57). Nitekim, yazında yer alan bir araştırmada (ULAH, 1990:325), finansal sıkıntıyı yaşama ile psikolojik

yakınmalar arasında aynı yönlü bir ilişki bulunmuştur. Yine bir diğer araştırmanın sonuçlarına göre, işsizlik sürecinde işsizlerin çalışanlara göre daha fazla çaresizlik içinde oldukları belirlenmiştir (TIGGEMANN/WINEFIELD, 1984:38). Bu çalışmada da işsizlik sürecinde parasal sorun yaşayanların psikolojik durumlarının ne düzeyde olabileceği sorusuna yanıt aranmış ve buna bağlı olarak H2 hipotezi ileri sürülmüştür.

Hipotez 2: İşsizlik sürecinde parasal sorun yaşayanların depresyon düzeyi daha yüksektir.

İşsizliğin birey üzerindeki etkilerinin işsizlik süresi ile değiştiği ileri sürülmektedir (WINEFIELD/TIGGEMANN, 1989:327). İşsizlik süresi uzadıkça kişinin iş bulma umudu azalmakta ve gelecekte umudunu yitirmektedir. Aynı zamanda, işsizlik süresi ile psikolojik stres arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğu (0.19, $P < 0.05$) saptanmıştır (ROWLEY/FEATHER, 1987:328). İş bulma olanağının uzun bir sürede gerçekleşmemesi kişinin iş bulma umudunu olumsuzlaştırmaktadır. Bir diğer deyişle işsiz kalan sürenin uzamasıyla iş bulma umudu azalmaktadır. Bu nedenle uzun bir işsizlik süreci yaşayan bireylerin iş arama istekleri de kalmamaktadır. Nitekim yapılan bir çalışmada işsizlik süresi ile iş arama niyeti arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğu (-0.21 , $P < 0.01$) olduğu belirlenmiştir (TARIS, 2002:50). Yukarıda verilen yazın incelemesi ışığında çalışmada H3 hipotezi geliştirilmiştir.

Hipotez 3: İşsizlik sürecinde (a) gelecekte umutlu olanlar ile (b) iş bulma umudu bulunanların depresyon düzeyi daha düşüktür.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmanın verileri Ankara'da ikamet eden 182 işsizi uygulanan anketlerle sağlanmıştır. Çalışmada en çok güçlük ve sorunla verilerin toplanması sürecinde karşılaşmıştır. Bazı kurum ve kuruluşların yapmış olduğu tahminler dışında Ankara'da kesin işsiz sayısının bilinmemesi, işsiz kişilerin ikamet adreslerine ulaşma güçlüğü, adreslere ulaşılması halinde bile yanıt alamama gibi durumlar çalışmada yaşanan önemli sorunlar olmuştur. Bu nedenle çalışmada örneklemin boyutu ulaşılabilen ve yanıt alınabilen sayı ile sınırlanmıştır. Dolayısıyla, bu örneklem seçiminin evreni temsil eden bir boyut ve içerikte olmasına olanak bulunmamıştır. Bu nedenle çalışmanın sonuçları araştırma kapsamındaki kişiler ile sınırlı olup, çalışmanın sonuçlarının genelleştirilmesi yapılacak geniş kapsamlı çalışmalarla olasıdır.

3.2. Araştırma Kapsamındaki İşsizlerin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın kapsamındaki işsizlerin demografik ve sosyo-ekonomik özellikler verilmiştir (Tablo 1 ve Tablo 2).

Tablo 1: Araştırma Kapsamındaki İşsizlerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		n	%
Cinsiyet	Kadın	58	31.86
	Erkek	124	68.14
Eğitim Durum	İlköğretim	50	27.47
	Ortaöğretim	71	39.01
	Yükseköğretim	61	33.52
Medeni Durum	Evli	106	58.24
	Bekar	70	38.46
	Boşanmış ve Dul	6	3.30
Yaş	19.25	60	32.98
	26-32	70	38.46
	33-40	37	20.32
	40-47	15	8.24

Araştırma kapsamındaki işsizlerin 19-50 yaş grubunda ve yaş ortalamasının 29.74 olduğu saptanmıştır. Örneklem grubunu oluşturan toplam 182 kişinin % 31.86'sının kadın, % 68.14'ünün erkek; % 58.24'ünün evli, % 38.46'sının bekar; % 37.50'sinin eşinin çalıştığı, % 62.50'sinin eşinin çalışmadığı; % 27.47'sinin ilköğretim, % 39.01'nin ortaöğretim, % 33.52'sinin yükseköğretim mezunu olduğu belirlenmiştir.

İncelenenlerin % 21.42'sinin ilk kez iş aradığı, % 78.58'i ise iki ya da daha fazla iş aramak durumunda kaldığı öğrenilmiştir (Tablo 2). Kendi isteği dışında işten çıkarılanların oranı % 86.71'dir. Yine araştırma kapsamındaki işsizlerin büyük bir kısmının birden fazla kez işten çıkarıldığı öğrenilmiştir. Araştırma kapsamındaki kişilerin % 37.10'nun altı aydan daha fazla işsiz kaldıkları saptanmıştır. Değiştirilen işyeri sayısı ortalaması 2.45, işsizlik süresi ortalaması ise 18.84 ay'dır.

Tablo 2: Araştırma Kapsamındaki Kişilerin İşten Çıkarılma ve İş Arama Durumlarına Göre Dağılımı

Özellikler		n	%
İlk Kez İş Arama	Evet	39	21.42
	Hayır	143	78.58
İşten Ayrılma Nedeni (n=143)	Kendi İsteğiyle	19	13.29
	İşveren tarafından	124	86.71
İşsiz Kalma Durumu (n=143)	1 Kez	58	40.56
	2 Kez	40	27.97
	3 Kez	17	11.89
	4 Kez	10	6.99
	5 Kez	18	12.59
İşsiz Kalma Süresi (Ay) (n=182)	0-6	113	62.09
	6-12	50	27.47
	12-18	12	6.59
	18-24	7	3.85

İncelenenlerin % 71.40'nın yaşadıkları kent dışında iş bulmaları durumunda bir başka kente gidebilecekleri; % 62.60'mın asgari ücretli bir işte çalışabilecekleri, % 37.40'mın ise asgari ücretli bir işte çalışmak istemedikleri saptanmıştır. Araştırma kapsamındaki kişilerin kendileri dışında bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısı ortalaması 1.86, ailede çalışan kişi sayısı ortalaması 0.80, ailedeki işsiz sayısı ortalaması da 0.80'dir.

İşsizlerin % 47.30'unun konut sahibi olduğu, % 52.70'inin konut sahibi olmadığı; % 58.80'nin yaşadıkları konutun ısıtmasının sobalı, % 41.20'sinin konutun ısıtmasının kaloriferli olduğu öğrenilmiştir.

İnceleme kapsamındaki kişilerin % 41.20'sinin alkol, % 69'80'nin sigara kullandıkları saptanmıştır. Bu araştırma kapsamındaki kişilerin sigara ve alkol kullanımının işsizlik sürecini yaşamaları ile ilişkilendirmek olası değildir. Böyle bir sonuca varmak için kişilerin işsizlik süreci öncesi ve sonrası madde kullanımının bilinmesiyle olasıdır. Araştırmada bu sınımayı yapabilecek veri sağlanamamıştır.

3.3. Araştırmanın Gereçleri

Araştırmanın verileri işsizlere yüz yüze uygulanan anketlerle toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket iki kısımdan oluşmuştur: Anketin birinci kısmı işsizlerin demografik, sosyal, ekonomik ve çalışma yaşamına ilişkin durumlarını tanımlayan soruları içermiştir. Anketin ikinci kısmında ise Beck Depresyon Ölçeği yer almıştır.

Araştırmada depresyon düzeyi ve belirtilerini belirlemek amacıyla 21 belirti kategorisinden oluşan Beck Depresyon Ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan bu ölçeğin özgün biçimi 1961 yılında Beck ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Ölçek hastalığın etyolojisini değil, bilişsel içerik daha belirgin olmak üzere depresyonun duygusal, somatik, motivasyonel boyutlarına ilişkin bulguları derecelendirerek depresif belirti ve tutumlar hakkında bilgi vermektedir (IŞIK,1991:71). Ölçekteki her bir belirti kategorisi dört kendini değerlendirme maddesinden oluşmuştur. Maddeler 0-3 arası puan ile değerlendirilmektedir. Ölçekte alınabilecek en yüksek puan 63'tür. Her kategori grubu ve onu oluşturan maddeler depresif hastalarda açıkça görülebilen belirtilere dayanarak geliştirilmiştir. Beck (1972), depresyon ölçek puanlarını şöyle sınıflandırmıştır (AYTAR, 1987:35):

- 00-13 puan: depresyon yok
- 14-24 puan: orta derecede depresyon
- 25 e + puan: ciddi depresyon

Depresyon ölçeğinin Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirlik çalışması Tegin (1980:65-66) ve Hisli (1988:119) tarafından yapılmıştır. Tegin (1980:65-66) 40 üniversite öğrencisi ve 30 depresif hasta üzerinde yapmış olduğu çalışmada Beck Depresyon Ölçeğinin Türk diline uygunluğunu ve her iki grup için ölçeğin güvenilirliğini belirlemiştir. Güvenirlik katsayısı test tekrar test yöntemiyle öğrenciler için 0.65 bulunmuştur. İki-yarım yöntemiyle güvenilirlik katsayısının, öğrenciler için 0.78, depresif hastalar için 0.61 olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada da depresyon ölçeğinin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Depresyon ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0.864 bulunmuştur.

3.4. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Araştırmada; depresyon düzeyi ortalamasının cinsiyet, medeni durum, parasal sorun yaşama, iş bulma umudu ve gelecekte umutlu olmaya göre farklılık gösterip göstermediği "t" testiyle belirlenmiştir. Depresyon düzeyi ortalamasının eğitim düzeylerine göre farklılığının belirlenmesi ise tek yönlü varyans analiziyle saptanmıştır. Araştırmada kullanılan bir diğer istatistiksel

analiz ise korelasyon analizidir. Korelasyon analiziyle; işsizlik süresi ile iş bulma umudu arasındaki ilişki ve iş bulma umudu ile depresyon düzeyi arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. İş bulma umudu yapay değişken olarak (0-1) korelasyon analizine alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Araştırma Kapsamındaki Kişilerin Sosyal ve Psikolojik Durumları

Araştırma kapsamındaki kişilerin % 46.20'sinin işsiz kaldıktan sonra ailesinin tutumunun olumsuzlaştığı, % 53.8'inin ailesinin tutumunun değişmediği; % 53.8'inin işsiz kaldıktan sonra çevresinin tutumunun olumsuzlaştığı, % 46.20'sinin çevresinin tutumunun değişmediği öğrenilmiştir. İşsizlik sürecinde ailesine karşı tutumunun olumsuzlaştığını belirtenlerin % 35.70, tutumlarının değişmediğini söyleyenlerin % 64.30 olduğu saptanmıştır. İşsizlik sürecinde, aile ortamındaki huzurun bozulduğunu belirtenlerin % 69.80, işsizlik sürecinde sorunlarla başa çıkamayacak durumda olduğunu ifade edenlerin % 74.20' düzeyinde bulunduğu belirlenmiştir.

Araştırmada; iş bulma umudu olanların % 69.20, umudu bulunmayanların % 30.80; gelecekte umutlu olduğunu ifade edenlerin % 52.20, gelecekte umutsuz olduğunu belirtenlerin % 47.80 düzeyinde olduğu saptanmıştır. Yine araştırma kapsamındaki işsizlerin % 90.01'i işsizlik sürecinde kendisini gerilimli duyumsadığını, % 89.50'si kendisine ya da başkasına karşı kızgınlık duyduğunu, % 73.10'u toplum baskısını duyumsadığını ifade etmiştir. Bu bulgular, işsizlik sürecinin birey üzerinde psikolojik etkiler yaratmasının yanında toplumsal düzleme yansıyan sonuçlara da yol açtığını göstermektedir. Toplumsal ilişkilerdeki bozulmaya koşut işsizlerin sağlıklarında da bozulmalar olduğu araştırma sonucunda görülmüştür. Nitekim araştırmada, bireyin kendisinde ya da ailesinde yeterli ve dengeli beslenmede bozulma olduğunu belirtenler % 59.30, genel sağlığında yakınmalar olduğunu belirtenler % 34.10 bulunmuştur.

4.2. Depresyon Düzeyine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında yer alan işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması 22.70, standart sapması (S.S.) 9.71'dir. İşsizlerin % 50.50'si orta derece depresyon, % 35.70'i ciddi derecede depresyon belirtisi taşıırken, % 13.70'nde depresyon belirtisi bulunmamıştır. Bulgulardan anlaşıldığı gibi işsizlerin büyük bir çoğunluğunun depresyon içinde oldukları ve önemli sayılabilecek bir kısmının ise ciddi sayılabilecek bir depresyon düzeyinde oldukları

saptanmıştır. Ancak, işsizlerin depresyon düzeyinin yüksek düzeyde olmasını bütünüyle işsizlik sürecine bağlamak ya da işsizlikle açıklamak olası değildir. Çünkü, yazında depresyonun oluşumunda bir çok etkeninin belirleyici olduğu ve bu nedenle tek bir faktörle diğer bir deyişle salt işsizlikle bağlantılı bulmak olanaklı değildir. Ayrıca, bu araştırmada işsizlik öncesi ve sonrası sürecin depresyon düzeyi üzerindeki etkisinin sınanmasına olanak bulunmamıştır. Böyle bir hipotezin istatistiksel olarak sınanabilmesi için, araştırmaya kapsamındaki kişilerin işsizlik öncesi depresyon düzeylerinin bilinmesiyle olasıdır.

4.3. Sosyal, Ekonomik ve Psikolojik Durumun Depresyon Düzeyi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

İşsizlik sürecinde bulunan kişilerin yaşadıkları depresyon düzeyini etkileyen, bir diğer deyişle depresyon düzeyini azaltıcı ya da çoğaltıcı etkide bulunan bazı değişkenler bulunmaktadır. Bu çalışmada da, işsizlerin sosyal ve ekonomik durumlarının depresyon düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığı "t" testi ve tek yönlü varyans analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3'de görüldüğü gibi; cinsiyet, eğitim, önemli düzeyde parasal sorun yaşama, iş bulma umudu ve gelecekte umutlu olma değişkenlerinin depresyon düzeyi üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Araştırmanın bulgularına göre kadın işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması 18.96 iken erkek işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması 24.45 olup, iki grup arasındaki istatistiksel farklılık anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu H1 (a) hipotezini doğrulamıştır.

Medeni durumun depresyon düzeyi üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Diğer bir deyişle depresyon düzeyinin medeni duruma göre farklılaşmadığı saptanmış ve dolayısıyla H1 (b) hipotezi ret edilmiştir.

İlköğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması 24.02, ortaöğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması 24.74, yükseköğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması 19.24 bulunmuştur. Gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Scheffe testine göre yükseköğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması ile ilköğretimli ve ortaöğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması arasında istatistiksel açıdan 0.01 anlamlılık düzeyinde farklılık saptanmıştır. Ancak ilköğretimli işsizler ile ortaöğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Araştırmanın bu sonucu H1 (c) hipotezinin doğruluğunu göstermektedir.

Tablo 3: Sosyal ve Ekonomik Özelliklere Göre Depresyon Düzeyi

		Ortalama	Standart Sapma	Anlamlılık P
Cinsiyet	Kadın	18.06	6.95	P<0.01
	Erkek	24.45	10.33	
Medeni Durum	Evli	23.51	9.81	P>0.05
	Bekar	21.56	9.52	
Eğitim	İlköğretim	24.02	9.31	P<0.01
	Ortaöğretim	24.74	9.82	
	Yükseköğretim	19.24	9.09	
Parasal Sorun Yaşama	Evet	23.51	10.13	P<0.05
	Hayır	19.41	6.97	
İş Bulma Umudu	Var	21.63	8.89	P<0.05
	Yok	25.10	11.04	
Gelecekte Umutlu Olma	Evet	20.77	10.37	P<0.01
	Hayır	24.80	8.68	

Yine araştırmanın bulgularına göre önemli düzeyde parasal sorunları olan işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması 23.51 iken, önemli düzeyde parasal sorunları bulunmayanların depresyon düzeyi ortalaması 19.41 (P<0.05)'dir. Bu bulgu da H2 hipotezini doğrulamıştır. İşsizlik sürecinde parasal sorun yaşayanların depresyon düzeyi daha yüksek bulunmuştur.

İş bulma umudu ile gelecekte umutlu olmanın da depresyon düzeyi üzerinde etkisinin olduğu saptanmıştır. İş bulma umudu olanların depresyon düzeyi ortalaması 21.63 iken, iş bulma umudu olmayanların depresyon düzeyi ortalaması 25.10 bulunmuştur (P<0.05). Benzer şekilde gelecekte umutlu olanların depresyon düzeyi ortalaması 20.77 iken, gelecekte umutlu olmayanların depresyon düzeyi ortalaması 24.80 (P<0.05) bulunmuştur. Öte yandan korelasyon analizi bulgularına göre; depresyon düzeyi ile iş bulma umudu arasındaki ilişki negatif yönlü olup, ilişkinin derecesi -0.165 (P<0.05), işsizlik süresi ile iş bulma umudu arasındaki ilişkinin ise -0.146 (P<0.05) olduğu saptanmıştır. Bu bulgular H3 (a) ve (b) hipotezinin doğrulandığını göstermektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, yöntem kısmında ifade edildiği gibi, kendi içinde bazı olanaksızlıklardan dolayı bir dizi sınırlılıklar taşıyor olsa da, Türkiye'nin önemli ve öncelikli olduğu düşünülen işsizlik sorununun birey üzerinde nasıl etkiler bıraktığını açıklamaya çalışmıştır.

Araştırmada, işsizlik sürecinde bireyin yaşadığı olanaksızlıkların birey yaşamında önemli izler bırakabildiğini bu çalışmanın bulgularında görmek olasıdır. İşsizlerin önemli bir kısmının gerilimli ve kızgın olduğu saptanmıştır. İşsizlerin bu psikolojik durumda olmasının temel nedeni, ulusal ekonomide yaratılan katma değerden hiçbir pay alamama, dolayısıyla maddi ve manevi gereksinimlerini karşılayacak olanaklardan yoksun olmaktır. Türkiye'de yakın zamanda uygulamaya geçen işsizlik sigortasının kapsam ve yaygınlığının henüz istenilen düzeyde bulunmaması, işsizlerin durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Ancak, Türkiye'de aile kurumunun işsizlik sürecinde yaşanan ağır sonuçları hafifletici bir rolü bulunmaktadır.

Türk sosyal yaşamında aile kurumunun işsizlik sürecinde bireye önemli bir sosyal destek sağlamasına karşın, işsizlik sürecinde bireyin aile ve toplumda olumsuz tutumlarla karşılaştığı saptanmıştır. Nitekim, araştırma bulgularına göre ailesinin ve çevresinin tutumunun kendilerine karşı olumsuzlaştığını belirtenlerin önemli sayılabilecek düzeyde olduğu saptanmıştır. İşsizlik sürecinde bireyin aile ve toplum baskısı ile karşılaştığı, aile ve çevresi ile olan ilişkilerinin olumsuzlaştığı öğrenilmiştir. Benzer sonuçlar daha önce yapılan araştırmalarda (KARASOY, 1999:149; IRMAK, 1996:107; KOCACIK, 1995:13) da görülmüştür. Araştırmanın bu sonuçları, işsizliğin sonuçlarının yalnızca ekonomik olmadığını, işsizlik sürecinde toplumsal ilişkilerin bozulduğunu ya da sağlıksız ilişkilere neden olduğu görülmektedir. Toplumda uzun süreli yaşanan bir işsizlik sürecinin, birey, aile ve toplum yaşamında olumsuz sonuçlar yaratabileceği, toplum yaşamında çözümlere yol açabileceği söylenebilir.

Araştırma bulgularında, işsizlik nedeniyle, kişilerin önemli düzeyde parasal sorunla karşılaştıkları, genel sağlıkta yakınmaları olduğu, yeterli ve dengeli beslenmedikleri öğrenilmiştir. Yine araştırmada, sorunlarıyla başa çıkamayacağını duyumsayanların, gelecekte umutsuz olduğunu ifade edenlerin de önemli bir düzeyde olduğu belirlenmiştir. İşsizlerin sorunlarla birlikte yaşadığı, bu sorunları çözmeye yetersiz kaldıkları ve geleceğe ilişkin umutlarını yitirebildikleri saptanmıştır. Araştırmanın bu bulgusu da daha önce yapılmış bir çalışmanın (ERDOĞAN, 1991:81) sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

İşsizlerin psikolojisini tanımlamada önemli bir belirleyici olduğu düşünülen depresyon düzeyi de düşündürücü boyutta görülmüştür. Araştırma kapsamındaki kişilerin önemli bir çoğunluğunun ciddi sayılabilecek bir düzeyde depresyon belirtisi gösterdikleri saptanmıştır. Bu bulgu yazında yer alan araştırmaların sonuçlarıyla uyumlu bulunmuştur. (BOLTON/OATLEY, 1987:453; PAYNE/JONES, 1987:175; WANBERG / KANFER, 1999:897).

Araştırmada uluslararası yazındaki bulguların tersine erkek işsizlerin depresyon düzeyi, kadın işsizlere göre yüksek bulunmuştur. Bu çalışmada erkek işsizlerin depresyon düzeyi ortalamasının kadın işsizlere göre yüksek bulunması, Türk toplumunda erkeğin gerek ailede gerek toplumda geleneksel rolü taşıması ve sorumluluklarının daha ağırlıklı olması ve bu nedenle işsizliğin sonuçlarını daha fazla yaşamasıyla açıklanabilir.

İlköğretimli ve ortaöğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalaması yükseköğretimli işsizlerin depresyon düzeyi ortalamasından yüksek bulunmuştur. Bu bulgu yazında yer alan görüşü (LEANA/FELDMAN, 1990:1161) desteklemektedir. Nitekim, yazın incelemesinde, yüksek eğitilmiş olanların iş bulma umudu ve fırsatlarının ilk ve orta eğitilmişlere göre daha yüksek olduğu belirtilmişti. Ayrıca, umudun, işsizlik sürecindeki birey için ne denli anlamlı olduğu bu çalışmanın bulgularında görülmüştür. İş bulma umudu olanlar ile gelecekte umutlu olanların depresyon düzeyi daha düşük bulunmuştur. Umutlu olma, işsizlerin ruhsal sağlığını koruduğu gibi, iş arama davranışını korumaktadır. İş bulmaları durumunda da sağlıklarını yitirmediklerinden ötürü çalışma olanağı elde edebilmektedirler.

Araştırmada, önemli düzeyde parasal sorun yaşadığını ifade edenlerin depresyon düzeyi daha yüksek bulunmuştur. İşsizlik sürecinde gereksinimleri karşılayacak düzeyde parasal olanağın olmasının bireyin sağlığını koruması bakımından önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle işsizlik salt bireylerin değil, sosyal hukuk devletinin bir gereği olarak ülkenin bir sorunu olarak değerlendirilmelidir. Toplum sağlığının korunabilmesi için, işsiz kalan bireylerin ve bakmakla yükümlü buldukları kişilerin temel, sağlık ve eğitim gereksinimleri devlet tarafından karşılanmalıdır.

Bu çalışmada, işsizliğin bireyin psikolojisi, sağlığı ve gönenci üzerinde olumsuz yönde etkide bulunduğu saptanmıştır. İşsizlik sürecinde sağlığı bozulan birey, gelecekte iş bulması olası olsa bile üretkenliğini ve verimliliğini yitirebilecek ya da çalışma gücü bulamayacaktır. Sağlığı bozulan bireyin istihdam edilmesi durumunda işletmeye, çalıştığı sektöre ve ulusal ekonomiye katkısı olması gereken düzeyde bulunmayacaktır. Sosyal devlet olmanın gereği, işsizlik sürecindeki kişilerin ve ailelerinin sağlıkları korunmalı, temel gereksinimleri karşılanmalı ve işsizliğin etkilerini en az düzeye çekebilecek

sosyal politikalar geliştirilmelidir. Ancak, Türkiye'deki son 24 yıllık ekonomik yaşam düşünüldüğünde, sosyal politika geliştirme istekliliğinin bulunmadığı, mevcut sosyal politika uygulamalarının "alternatif uygulamalar" ile aşındırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda farklı amaçlardan ötürü sosyal devlet anlayışı sorumluluğu ve gereği ortadan kaldırılmaya çalışılmakta, bunun yerine "gönüllü kuruluş" adı altında hiç de çağdaş olmayan bir yaklaşımla alternatif kurum ve kuruluşlar yaratılmaya çalışılmaktadır.

Kaynakça

- ANDAÇ, F. (1999), *İşsizlik Sigortası* (Kayseri: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası).
- ATAMAN, B.C. (2000), *İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikalarının Prensipleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi).
- AYTAR, G. (1987), Depresyondaki Düşünce Bozukluklarının Bilişsel Kuram Açısından İncelenmesi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- BOLTON, W./ OATLEY, K. (1987), "A Longitudinal Study of Social Support and Depression in Unemployed Men," *Psychological Medicine*, 17: 453-460.
- BOOR, M. (1980), "Relationships Between Unemployment Rates and Suicide Rates in Eight Countries, 1962-1976," *Psychological Reports*, 47: 1095-1101.
- CEYLAN-ATAMAN, B. (1998), "İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4): 59-72.
- DİE (2004), *2004 Yılı I. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketi*.
- ERDOĞAN, N. (1991), *Sosyolojik Açından Kent İşsizliği ve Anomi* (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi).
- FİŞEK, G. (1995), "Çok Bilimli Eksende İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği," *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50:167-172.
- GEDİZ, B. (2000), "Türkiye'de İstihdam-İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı," *Yönetim ve Ekonomi*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 6: 161-183.
- GÜNDOĞAN, N. (1999), "Genç İşsizliği ve Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde Uygulanan Genç İstihdam Politikaları," *Ankara Üniversitesi, S.B.F. Dergisi*, 54: 63-79.
- GÜNDOĞAN, N. (2001), *Genç İşsizliği* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayın No:173).
- HİSLİ, N. (1988), "Beck Depresyon Envanterinin Geçerliliği Üzerine Bir Çalışma," *Psikoloji Dergisi*, 22:118-126.
- IRMAK, Ö. (1996), *Sosyolojik Bir Olgu Olarak İşsizlik ve Aile Üzerindeki Etkileri*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- İŞİK, E. (1991), *Duygulanım Bozuklukları Depresyon ve Mani* (İstanbul: Boğaziçi Matbaası).
- KARASOY, S. (1999), "Genç İşsizlerin Sosyo-Ekonomik Sorunlarına İlişkin Bir İnceleme-Sivas Örneği," (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KARATAŞ, K. (1996), *Genç İşsizliği, Ekonomik Toplumsal ve Ruhsal Sonuçları* (Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayın No:2).
- KOCACIK, F. (2000), *Çalışma Sosyolojisi* (Sivas).
- KOCACIK, F. (1995), "Sivas'ta İşsizlik Olgusu ve Aile Üzerine Etkileri," *Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 18: 1-15.

- KUMAŞ, H. (2001), "İşsizliğin Psiko-Sosyal Boyutu ve Çalışma Yaşamına İlişkin Değerler Üzerindeki Etkileri," (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- KUTAL, G. (1992), "Türkiye'de İşsizliğin Yapısal Özellikleri," *II. İstihdam Haftası Tebliğleri* (İş ve İşçi Bulma Kurumu Yayın No.276): 61-66.
- LORDOĞLU, K./ TÖRÜNER, M. (1995), *Çalışma Ekonomisi* (İstanbul: Beta Yayın Dağıtım).
- LEANA, C./ FELDMAN, D. (1990), "Individual Responses to Job Loss: Empirical Findings from two Field Studies," *Human Relations*, 43: 1155-1181.
- PAYNE, R./ JONES, G. (1987), "Social Class and Re-employment: Changes in Health and Perceived Financial Circumstances," *Journal of Occupational Behaviour*, 8: 175-184.
- ROSS, C./ MIROWSKY, J., (1995), "Does Employment Affect Health," *Journal of Health and Social Behavior*, 36: 230-243.
- ROWLEY, K.M./ FEATHER, N.T. (1987), "The Impact of Unemployment in Relation to Age and Length of Unemployment," *Journal of Occupational Psychology*, 60: 323-332.
- SAVAŞIR, R. (1999), *Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Küçük ve Orta Boyutlu İşletmeler Açısından İstihdam Politikaları* (Ankara: Kamu İş).
- SWINBURNE, P. (1981), "The Psychological Impact of Unemployment on Managers and Professional Staff," *Journal of Occupational Psychology*, 54: 47-64.
- TARIS, W.T. (2002), "Unemployment and Mental Health: A Longitudinal Perspective," *International Journal of Stress Management*, 9: 43-57.
- TEĞİN, B. (1980), "Depresyonda Bilişsel Bozukluklar: Beck Modeline Göre Bir İnceleme," Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- TIGGEMANN, M./ WINEFIELD, A.H. (1984), "The Effects of Unemployment on the Mood, Self-Esteem, Locus of Control, and Depressive Affect of School-Leavers," *Journal of Occupational Psychology*, 57: 33-42.
- TINAR, M.Y. (1996), *Çalışma Psikolojisi* (İzmir).
- TOKSÖZ, G. (1999), *Gelişmiş Ülkelerde İşsizlik Üzerine Güncel Tartışmalar* (Ankara: İmaj Yayıncılık).
- ULAH, P. (1990), "The Association Between Income, Financial Strain, and Psychological Well-Being Among Unemployed Youths," *Journal of Occupational Psychology*, 63: 317-330.
- WANBERG, C./ KANFER, R. (1999), "Unemployed Individuals: Motives, Job-Search Competencies, and Job-Search Constraints as Predictors of Job Seeking and Reemployment," *Journal of Applied Psychology*, 84: 897-910.
- WARR, P./ JACKSON, P. (1984), "Men Without Jobs: Some Correlates of age and Length of Unemployment," *Journal of Occupational Psychology*, 57: 77-85.
- WINEFIELD, A./ TIGGEMANN, M. (1989), "Unemployment Duration and Affective Well-being in the young," *Journal of Occupational Psychology*, 62: 327-336.
- ZAIM, S. (1990), *Çalışma Ekonomisi* (İstanbul: Filiz Kitabevi).